

AZ ÚJJÁSZERVEZETT ORSZÁGOS KÖNYVTÁRÜGYI TANÁCSRÓL

VÁLYI GÁBOR

Könyvtárügyünknek új, pozitív jelensége, hogy az utóbbi években a szakmai tanácskozásokon, a szaksajtóban és az országos napilapokban is megerősödött a könyvtárak és tájékoztatási intézmények működését taglaló kritika. Ebben olyan építő elégedettség kapott hangot, amely kárhóztatja sokféle elmaradottságunkat, keresi a hibák okát, a gyorsabb fejlődés irányába vezető utakat. Ezt a jelenséget üdvözölni kell még akkor is, ha a könyvtárak vezetőinek és a könyvtárosoknak gyakran nagyon meggyőzően hangzó bírálatára – a tiszteletreméltó kivételektől eltekintve – az a jellemző, hogy

- a hibák forrását többségükben rajtuk kívülálló körülményekben keresik;
- a sok, egymással kölcsönhatásban álló ok közül általában csak egyet, vagy egyesekeket elemeznek, méghozzá főként azokat, amelyekben őket nem, vagy csak kisebb mértékben terheli felelősség;
- a célokat ködös távolba helyezik és olyan feltételek megvalósításától teszik függővé, amelyek megintcsak mások, külső szervezetek, hatóságok és intézmények tevékenysége nyomán teremthetők meg;
- a feladatokat felsorolják, de a megvalósítás hogyanjával csak nagy általánosságban foglalkoznak.

Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács (OKDT) jogutódjaként, nagyjában a Művelődési Minisztérium megszervezésével azonos időszakban alakult újjá az Országos Könyvtárügyi Tanács (OKT), amely – érzékelve az igazságokat a bírálatokban, ugyanakkor a hiányosságokat is – azt a feladatot tűzte ki, hogy olyan elemzéseket készít, amelyek a könyvtár- és tájékoztatásügy helyzetét reálisan mérik fel, figyelembe veszik a hazai társadalmi, gazdasági háttér tényeit; ennek megfelelően olyan javaslatokat dolgoz ki, amelyek döntésre érettek. Ugyanakkor a Tanács is részt vállal a végrehajtás megszervezésében, az eredmények és a hiányosságok ismételt vizsgálatában, az ellenőrzésben és a visszacsatolásban. (Az OKT ügyrendjét és 1979/1980. évi munkatervét lásd lapunk 1980/1. számában.)

E feladat a jelenleginél kevésbé feszített gazdasági helyzetben is nehéz lenne, de napjainkban, amikor a nélkülözhetetlen anyagi eszközök is csak részben biztosíthatók, különösen súlyos gondot jelent a prioritások helyes kijelölése. A legfontosabb feladatok közül is időben azokat kell előrehozni, és azokkal kell elsősorban foglalkozni, amelyek viszonylag alacsony ráfordítással, viszonylag rövid idő alatt a legnagyobb eredményt hozzák, és azokkal, amelyek megvalósítása a későbbi eredményeket megalapozza.

Az OKT szervezeti keretei tanácsadói funkcióinak gyakorlásához megfelelőek. Tagjainak, bizottságainak és elnökségének létszáma viszonylag alacsony. Ez megkönnyíti az előterjesztések érdemi megvitatását. Ugyanakkor ügyrendjében biztosított lehetőség van arra, hogy a munkába további szakértőket is be lehessen vonni. A Tanács munkájának jelentőségét emeli, hogy a könyvtár- és tájékoztatásügyért az ágazati felelősséget viselő Művelődési Minisztérium Könyvtári osztálya a minisztérium újjászervezése óta olyan alacsony létszámmal dolgozik, hogy irányító tevékenységének segítése a feladatok végrehajtásának szinte elengedhetetlen felétele. Fontos tényező az is, hogy a Tanács olyan demokratikus fórum, amely – munkájának szakmai eredményein túl – megbeszéléseivel, vitáival, a különféle nézetek nyílt és őszinte ütköztetésével a szakmai közhangulat javításához is hozzájárul. Végül az a tény, hogy a Tanácsban rendszeresen találkoznak és véleményt cserélnek a különböző könyvtártípusok képviselői, önmagában is szolgálja a hasznos és nagyon is szükséges tapasztalatszerelést, az egyes helyeken kialakult jó módszerek terjedését.

A Tanács 1979–80. évi munkatervében szereplő 20 téma közül elkészült és megtárgyalásra került 12. Közülük ötnek az átdolgozása folyamatban van, további 4 elkészült, de megtárgyalásuk 1981-re húzódott át, végezetül 4 munkatervi pont teljesítése egészében áthúzódott 1981-re.

Majdnem valamennyi előterjesztés és vita olyan témákról folyt, amelyek közvetlenül vagy közvetve előkészületben álló vagy nem régen készült szabályozásokkal függnek össze. Például: a könyvtári szakfelügyelet; az állományépítés; a fejlesztés irányelvei általában és könyvtártípusonként; a koordinációs központok, valamint külön a szakkönyvtári hálózati központok szerepe és tevékenysége; a könyvtári ellátási rendszerek; a könyvtári szaksajtó helyzete; a kötelempéldány-elosztás felülvizsgálata; a könyvtárosképzés és továbbképzés.

Az elkészült előterjesztések szinte kivétel nélkül és indokoltan hangsúlyozzák, hogy a szabályozásra – elsősorban a könyvtári tvr-re és ennek végrehajtási utasítására – szükség volt, és e jogszabályok helyesen jelölték meg a követendő utat mind a jogi reform folytatása, mind a tartalmi és szervezeti kérdések tekintetében. Ennek ellenére maguk az előterjesztések és különösen a viták során elhangzott észrevételek egyértelműen mutatták, hogy a körülmények, a feltételek változása, de különösen a végrehajtás során észlelhető hiányosságok, félreértések és belemagyarázások indokolják a már szabályozott és elvben mederbe terelt tevékenységek időnkénti felülvizsgálatát, bizonyos helyesbítések, módosítások végrehajtását.

A jogszabályok tekintetében azt a tanulságot is helyes levonni, hogy bár az előírások számos előzetes – és sokszor bürokratikusnak tűnő – egyeztetést tesznek kötelezővé, mégsem nyújtanak biztosítékot arra, hogy a végrehajtásban részt vevő sokféle intézmény valamennyi szempontja kiegyensúlyozottan érvényesüljön. Emellett nyilvánvaló hiba, hogy nem élünk azzal a lehetőséggel, hogy az általában hosszúra nyúló előkészítési időszakot felhasználjuk a tervezett szabályozásból eredő teendők kipróbálására, a szükséges feltételek megteremtésére, vagy legalábbis előkészítésére. Jól érzékelhető ellentmondás, hogy a szabályozás az előkészítés bonyolultsága miatt késik; viszont amikor a jogszabály végre hatályba lép, sokszor nincsenek még meg a tartalmi, a szervezeti, a tudati előfelté-

telek. Ez azután hivatkozási alap, nem egyszer ürügy arra, hogy a helyes szabályozás végrehajtása, a tőle várt eredmény elérése még tovább húzódjék, vagy rosszabb esetben elmaradjon.

Az ürügyek és a negatív előjelű hivatkozási alapok általában nagyon elszaporodtak, bizonyítva, hogy sokkal könnyebb megmagyarázni, miért nem lehetett eddig, és miért nem lehet most sem valamit jól végrehajtani, mint a már adott lehetőségekkel élve hozzákezdeni a munkához, és fokozatosan építeni az eredményt. A helyes hozzáállásnak, az igazi igyekezetnek a tényleges és fokozatosan szaporodó eredmény a legjobb mércéje.

Gyakori és néha jogos is a hivatkozás, hogy nincs, vagy nem elég részletes, nem egyértelmű a jogszabály, hogy nincs megfelelően szabályozva a hatáskör, de azt már ritkán vizsgáljuk, hogy a meglévő hatáskörrel megfelelően élünk-e, hogy a már jogszabályba foglaltakat végrehajtjuk-e, és különösen azt, hogy önerőből, a meglévő saját eszközökre támaszkodva hogyan lehetne többet elérni. Valaminek a meg nem csinálásából származó kár általában nem szerepel a beszámolóban és nem jelentkezik a mérlegekben.

A gazdasági nehézségeinkre történő hivatkozások sokkal gyakrabban merülnek fel például az állománygyarapításról szóló megbeszéléseken, mint az erőfeszítések, hogy egyeztetéssel, munkamegosztással, a központi nyilvántartások javításával vagy intenzívebb használatukkal, meglévő eszközeink ésszerűbb felhasználásával legalább részben segítsük a probléma megoldását.

Az OKT elmúlt évi tevékenysége, az elkészült előterjesztések jelentős része sem volt mentes ezektől a hibáktól. Csak nagyon kevés olyan előterjesztés, javaslat készült, amelyet intézkedési terv követett és ezzel gyakorlati és gyors segítséget nyújtott a munka megjavításához.

Mi az oka ennek?

Úgy gondolom nem a szervezeti forma. Elvben egy ilyen jellegű tanács, amely mint testület az ügyet magáénak érzi, és tagjai a megfelelő tervek, iránymutatások kidolgozásához szükséges ismeretekkel rendelkeznek, alkalmas kellene hogy legyen, és minden reményünk meg is lehet, hogy rövidesen alkalmas is lesz arra, hogy jó összefoglaló értékeléseket készítsen; döntést előkészítő, többverziós javaslatokat dolgozzon ki; megszervezze a visszacsatolást és az ellenőrzést; és ahol meggyőzésre van szükség, ott ezt is megtegye.

Bár viszonylag még nagyon rövid idő telt el az OKT újjászervezése óta, mégis indokolt a kérdés, hogy mindezek tekintetében, a részeredmények mellett, általában mégis miért csak reményekről beszélünk, hiszen a Tanács munkatervébe valóban fontos feladatok kerültek, egy-egy téma kidolgozására megfelelő szakemberek vállalkoztak, munkájukból nem hiányzott az odaadás és a vitákból a nyílt állásfoglalás.

Úgy tűnik, hogy az egyik alapvető hiba szemléleti jellegű. Az előterjesztések készítői hozzászórtak kiegyensúlyozott jelentések fogalmazásához; durvábban, de az igazsághoz talán közelebb állóan: a helyzetértékelésekben a tények szépítményezéséhez, a problémák eleinek és sarkainak legömbölyítéséhez. Az előterjesztéseket összeállító munkabizottságoknak ehelyett és sokkal inkább a megoldatlan, vagy rosszul megoldott problémákra kellett volna figyelniük. E testület munkájában ugyanis az az elsőrendű követelmény, hogy előrenézzen és a múltból csak azzal foglalkozzék, ami javítandó; nem dolgozza, hogy saját és a mások lelkiismeretét megnyugtassa azzal, hogy az elmúlt években is sokat

tettünk és előbbre is léptünk; ebből a nézőpontból legfeljebb arra helyes ügyelni, hogy az egyes helyeken jelentkező bevált módszereket széles körben elterjesszük.

Ugyanennek a kiindulópontbeli hibának tartalmi vonatkozása az előterjesztések célkitűzéseinek mértékében is jelentkezett. A pozitívumokat hangsúlyozó és a hiányosságokat nem eléggé elemző helyzetképek azt sugallják ugyanis, hogy könnyebb megoldani a problémákat, mint ahogy ez azután a valóságban jelentkezik. Hajlamosak vagyunk arra is, hogy a külföldi irodalomból megismert eredményeket könnyen és gyorsan átvehetőnek, alkalmazhatónak ítéljük és már felfedezésüket is pozitívumként könyveljük el.

Rózsás helyzetkép és a hibák kiküszöbölésével járó nehézségek lebecsülése az egyik oldalon, a szubjektív gyengeségeknek, a tehetetlenségnek objektív akadályok álrühájába öltöztetése a másikon – jelentős gátja fejlődésünknek.

Az OKT előterjesztések akkor lesznek jobbak, ha az elmúlt évinél jobban koncentrálnunk a hibák kijavításának módjára, ha reálisabban mérjük fel a helyzetet, és a távlati célok általános kitűzése mellett a mai teendőket konkrét cselekvési program formájában, felelősökkel és határidőkkel, a szükséges feltételek felsorolásával fogalmazzuk meg.

A könyvtár- és tájékoztatásügy egyetlen irányítója, tanácsadó testülete, társadalmi szervezete, vagy intézménye sem képes egyedül az előttünk álló feladatok megoldására. Ehhez az erők és az anyagi eszközök összefogására, munkamegosztásra és együttműködésre van szükség. Minthogy erről az elmúlt időszakban oly sokat beszéltünk, oly sok írás jelent meg, és a hatásuk alig érezhető, sokan vannak, akik az együttműködés létrehozását, mint megvalósíthatatlant, illúzióknak minősítik. Szerintük a koordináció, a több fenntartóhoz, felügyeleti szervhez tartozó könyvtári és tájékoztatási intézmények együttműködésének megszervezése és folyamatossá tétele csak központi pénzügyi alapokkal lenne lehetséges. És minthogy ezek most nem állnak rendelkezésre, véleményük szerint jobb erről a vesszőparipáról leszállni. Nem lebecsülendők az akadályok, amelyek az együttműködés hatékonyá tételét mindeddig gátolták és azt okozták, hogy az e területen dolgozó intézmények együttműködése helyett csak egymás mellett működés jött létre, a munkamegosztás tekintetében felemás tartalmi és szervezeti megoldások születtek. Mégsem szabad az erőfeszítéseket abbahagyni, hanem sokkal inkább fokozni kell azokat. Jelenleg ugyanis ez a legnagyobb tartaléka a fejlesztés eszközrendszerének.

Az OKT elmúlt évi tevékenységéből és egyéb tapasztalatokból meríthető jó és rossz példák tömege mutatja, hogy pótlólagos anyagi eszközök nélkül is sokat lehet vagy lehetne javítani munkánkon.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár a külföldi szociológiai folyóiratrendelések egyeztetése érdekében már két éve összehívja az érdekelt könyvtárakat, hogy megbeszéljék az új folyóiratok rendelését és kiküszöböljék a felesleges párhuzamosságokat. Míg egyes nagykönyvtárak megpróbálnak így megtakarítást elérni, hogy a folyóiratbázist az országban a sokat emlegetett áremelkedések ellenére legalább szinten tartani lehessen, ugyanakkor például egyik ipari középüzemünk műszaki könyvtára az Electronics c. amerikai folyóiratot 7 példányban rendeli, mert a gyár 7 osztályvezetője igényelte. E műszaki könyvtár állománya mintegy 50 ezer kötet, 3 képesítés nélküli könyvtárossal (egyébként a könyvtár munkáját fő elfoglaltsága mellett a MEO vezetője irányítja). Az üzemnek szak szervezeti könyvtára is van, különálló egység, képesített könyvtárosokkal, vezetővel,

olvasóteremmel (ami a műszaki könyvtárnak nincs), és a két könyvtár összevonásának gondolata még fel sem merült.

Az állományépítésről folytatott OKT vitán tucatszám merültek fel javaslatok, amelyek bár kis lépésekkel, de előre mozdíthatják a munkát. A Könyvértékesítő Vállalat Könyvtárellátó főosztálya pozitívan fogadta ezeket, és vállalta például, hogy a nem hivatásos kiadóknál megjelenő fontosabb művekről az eddiginél bővebb tájékoztatást nyújt, vagy hogy a könyvtári szakirodalom terjesztésére, hozzáférhetővé tételére külön részleget létesít, és megpróbálja megoldani azt is, hogy a könyvtári felszereléseket, bútorokat egy központból a Könyvtárellátó útján lehessen beszerezni. Ugyanennek a megbeszélésnek során rossz ízű presztizs-vita alakult ki, amikor valaki azt vetette fel, hogy a cserébe beérkező szakfolyóiratok, függetlenül attól, hogy kinek a kiadványa ellenében jöttek be az országba, az illetékes nyilvános szakkönyvtárba kerüljenek. E javaslat valóban közérdeket szolgál és megfelelő formában történő megállapodás alapján, minden presztizsvesztés nélkül, nyilvánvalóan megvalósítható is lenne.

A felesleges gyarapítási párhuzamosságok mellett a feleslegesen párhuzamos megőrzés is gondot és nehezebb eligazodást okoz a felhasználóknak, de ma még a cserefolyóiratok átadásának felvetéséhez hasonló szentségtörésnek hat, ha valaki megkérdezi, mi értelme van annak, hogy például egy százéves összehasonlító jogtudományi folyóiratból 4 évtized miért van az egyik egyetem nem nyilvános kari könyvtárában, három és fél évtized az egyik kutató intézet ugyancsak nem nyilvános könyvtárában és végül másik 4 évtized egyik nyilvános könyvtárban egymást részben átfedve, és közben mintegy 10 évfolyam teljesen hiányzik.

Egyértelműnek tűnik, hogy sem a centralizációt, sem a decentralizációt nem helyes általános jelszóként kimondani, de minden központilag jobban elvégezhető dolgot észszerűbb központilag elvégezni. Csak üdvözölni lehet a Vas megyei könyvtár kezdeményezését a könyvtárakban végzett irodalomkutatások központi nyilvántartására és a Hajdu-Bihar megyei könyvtárét a könyvtári kiadványok gyűjtésére és nyilvántartására.

A kötelepéldány-elosztásról készült OKT előterjesztés és ennek nyomán jóváhagyott intézkedési terv, valamint az Országos Széchényi Könyvtár ezirányú rövidtávú terve biztató eredmény, mert azt mutatja, hogy az eredeti szabályozás módosítása nélkül is pontosabbá lehet tenni a hatásköröket, e lényeges központi szolgáltatás megjavítása érdekében erősíteni lehet a nemzeti könyvtár szerepét, csökkenteni lehet a feleslegesen beszolgáltatott példányok számát, ugyanakkor növelni a szükséges, de eddig be nem szolgáltatottakét, javítani lehet a munkamegosztást a tevékenység ellenőrzésében, meg lehet oldani néhány, a szabályozás merevségéből származó ésszerűtlenség megszüntetését, pontosabban körvonalazni lehet a részesedő könyvtárak kötelezettségeit és így tovább.

A koordinációs központok feladatairól és tevékenységéről szóló előterjesztés mellékletében szerepelt, hogy az egyes központok ebben a minőségükben mit végeztek és mit terveznek. Ezek a rövid ismertetések világosan mutatják, hogy mindegyik központ másként értelmezi feladatát, és ennek, valamint adottságainak megfelelően mást és mást is csinál. Lényegében ugyanezt a helyzetet tükrözte a hálózati központokról szóló előterjesztés is. Nyilvánvaló, hogy ez nem jó. E központok egyeztetett és jól összehangolt tevékenysége kellene, hogy a könyvtár- és tájékoztatásügy rendszerré válásának és rendszer-